

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П.ДРАГОМАНОВА

МАРТІНА Олеся Володимирівна

УДК 811.161.2'367.625

**СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНА СТРУКТУРА РЕЧЕННЯ З ІНТЕРПЕРСОНАЛЬНИМИ
ДІСЛОВАМИ**

10.02.01 – українська мова

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ - 2007

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі української мови та соціолінгвістики Херсонського державного університету, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор філологічних наук, професор

Руденко Людмила Миколаївна,
інститут іноземної філології
Херсонського державного університету,
директор, професор кафедри слов'янських
мов та методики їх викладання

Офіційні опоненти: академік АПН України,

доктор філологічних наук, професор

Мацько Любов Іванівна,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова, завідувач
кафедри стилістики української мови

кандидат філологічних наук, доцент

Христіанінова Раїса Олександрівна
інститут філології Бердянського державного
педагогічного університету, заступник директора,
завідувач кафедри української мови

Захист відбудеться „16” жовтня _____ 2007 р. о 14³⁰ _____ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.04 у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розіслано „13” вересня _____ 2007 р.

Учений секретар

спеціалізованої вченої ради

кандидат філологічних наук

А.В.Висоцький

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Лінгвістичний доробок ХХ-го ст. показав, що речення як граматична одиниця не може вивчатися поза його лексичним наповненням, тобто поза лексичною семантикою слів, що заступають позиції в реченні, оскільки його семантична структура визначається не тільки граматичною організацією, а й лексичним складом.. Разом з тим характер цього зв'язку, його принципові основи і механізми залишаються одним із маловивчених питань лінгвістичної теорії і практики.

У сучасній лінгвістиці значна увага приділяється вивченню системної організації дієслівної лексики, оскільки це пов'язано з дослідженнями ролі різних лексико-семантичних класів дієслівних лексем у структурно-семантичній організації речення та обумовлено визнанням того факту, що дієслово становить конструктивний центр речення і від його характеру досить часто залежить семантико-синтаксична структура комунікативних одиниць.

Функціонально-семантичні дослідження дієслів різних лексико-семантичних груп широко представлено в українському та зарубіжному мовознавстві працями Н.С.Авілової, В.В.Богданова, О.В.Бондарка, Л.М.Васильєва, І.Р.Вихованця, Р.М.Гайсиної, В.Г.Гака, К.Г.Городенської, А.П.Грищенко, В.В.Гумовської, А.П.Загнітка, Г.А.Золотової, С.Д.Кацнельсона, Е.В.Кузнецової, О.І.Леути, В.П.Недялкова, В.М.Русанівського, О.М.Селіверстової, Ю.С. Степанова та інших. Однак інтерперсональні дієслова та їх роль у структурно-семантичній організації речення не були об'єктом спеціального дослідження в українському мовознавстві, а згадувалися лише в зв'язку з вивченням місця і ролі дієслова в семантико-синтаксичній організації висловлення, займаючи проміжне місце між основними структурно-семантичними та функціональними класами дієслів української мови. З огляду на те, що інтерперсональні дієслова здатні утворювати висловлення і виражати міжособистісні відношення різних планів, вони заслуговують бути самостійним об'єктом вивчення.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю виділення в сучасній українській мові лексико-семантичної групи інтерперсональних дієслів у функції предиката, вивчення семантико-синтаксичних зв'язків та співвіднесення форми і змісту в мові на прикладі конкретної групи лексичних одиниць. Дослідження цієї загальнотеоретичної проблеми на матеріалі конструкцій з інтерперсональними дієсловами передбачає такі аспекти вивчення семантико-синтаксичної структури речення: зв'язок між значеннями інтерперсональних дієслів і семантико-синтаксичною формою їх актантів; взаємозалежність синтаксичної та семантичної структур речення від значення та реалізації компонентів; вираження аспектуального плану висловлення з досліджуваною групою дієслів.

Зв'язок дослідження з науковими планами, темами. Роботу виконано в межах планової теми кафедри української мови та соціолінгвістики Херсонського державного університету „Закономірності розвитку української мови та мовленнєвої практики”.

Тема кандидатської дисертації затверджена вченою радою Херсонського державного університету (протокол №2 від 23 листопада 2006 року) та узгоджена Координаційною радою „Українська мова” Інституту української мови НАН України (протокол № 307/424 від 17 червня 2005 року).

Об’єктом дослідження є речення з інтерперсональними дієслівними предикатами, які становлять ядро висловлення, де описуються різні типи ситуацій міжособистісних відношень: каузативна, мовленнєва, емотивна, інтелектуальна та моторна.

Предметом наукового аналізу є семантика і функції дієслівних інтерперсональних предикатів у структурі речення сучасної української мови. У роботі аналізуються предикати, морфологічно виражені дієсловом і його неозначеною формою.

Мета роботи – з’ясувати семантичну та функціональну специфіку інтерперсональних дієслів, вплив морфологічного вираження залежних актантів окресленої групи дієслів на семантико-синтаксичну організацію речення, взаємодію мовних засобів і семантичних категорій у семантико-синтаксичній структурі висловлення.

Реалізація поставленої мети передбачає розв’язання таких основних **завдань**:

- 1) подати сучасну лінгвістичну інтерпретацію понять „семантико-синтаксична структура речення з інтерперсональними дієсловами”, „мінімальна структура речення з інтерперсональними дієслівними предикатами”, „типова ситуація міжособистісних відношень”;
- 2) запропонувати лексико-семантичну класифікацію інтерперсональних дієслів;
- 3) визначити й охарактеризувати семантичні типи аналізованих дієслів;
- 4) з’ясувати закономірності лексичного заповнення основних позицій семантичної структури речення з інтерперсональними дієсловами;
- 5) здійснити категоріально-семантичну і функціонально-семантичну характеристику облігаторних елементів семантичної структури досліджуваних типів речень, описати можливі способи їх мовного вираження;
- 6) визначити й охарактеризувати різновиди висловлень, які описують ситуацію міжособистісних відношень;

Методи дослідження. У роботі як основний застосовано описовий метод із використанням прийомів внутрішньої інтерпретації. Використано також структурний метод, що реалізується в методиках: дистрибутивного, трансформаційного і компонентного аналізу.

Джерельною базою дослідження є картотека висловлень, що описують ситуацію міжособистісних відношень (понад 4-и тисячі одиниць), укладена суцільною вибіркою з художніх творів українських письменників. У роботі використано також зафіксовані в лексикографічних працях дієслівні форми, що здатні описувати ситуацію міжособистісних відношень (МОВ), та штучно змодельовані приклади.

Наукова новизна роботи визначається тим, що вперше в українському мовознавстві виділено лексико-семантичні класи інтерперсональних дієслів у художніх текстах, з'ясовано їх семантичну і функціональну специфіку, виявлено особливості семантико-синтаксичної організації речень, змодельованих дієсловами зазначеної групи, встановлено корелятивні відношення між елементами семантичного і синтаксичного рівнів у конструкціях з предикатами цього типу.

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що в ній на основі семантично-синтаксичного аналізу речення і функціонального аналізу інтерперсональних дієслів у його структурі одержано ряд нових теоретично важливих результатів, які матимуть значення для подальшого опрацювання загальних та часткових проблем функціонального синтаксису української мови. Система виявлених та проаналізованих з вербоцентричних позицій семантичних типів дієслівних предикатів, здатних утворювати ситуації міжособистісних відношень, та характеристика семантико-синтаксичної організації речень, утворених цими предикатами, може стати складовою частиною комплексного аналізу семантичних типів предикатів.

Практична доцільність дослідження полягає в тому, що сформульовані в ньому положення та отримані результати можуть бути використані у подальшому вивченні семантико-синтаксичної структури речення в сучасній українській мові, а також у практиці викладання курсів лексикології (семантична структура слова, слово і контекст, типи значень дієслівних слів) та синтаксису (семантичні типи речень, аналіз семантико-синтаксичних структур висловлень) у вищій школі.

Апробація та впровадження результатів дослідження. Основні положення дисертаційного дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри української мови та соціолінгвістики Херсонського державного університету, а також на підсумкових наукових конференціях викладачів та аспірантів Кам'янець-Подільського державного університету (2003 – 2007рр.), Результати дослідження апробовано на Всеукраїнській науковій конференції „Актуальні проблеми слов'янської філології” (м.Бердянськ), Міжнародних науково-практичних конференціях “Тарас Шевченко у контексті національної та світової культури” (м. Кам'янець-Подільський, 2004), “Актуальні проблеми сучасного мовознавства” (м. Кам'янець-Подільський, 2005).

Матеріали дисертаційного дослідження впроваджувалися на заняттях із сучасної української літературної мови на факультеті української філології та журналістики Кам'янець-Подільського державного університету (довідка про впровадження № 34 від 3.09.2007р.).

Публікації. Основні положення дисертації відображено у шести публікаціях фахових видань, затверджених ВАК України.

Обсяг і структура роботи. Структура дисертації обумовлена її метою та дослідницькими завданнями. Вона складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури (286 позицій) та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертаційного дослідження – 193с., з них основного тексту 168 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано вибір теми, актуальність наукової роботи, вказано на її зв'язок з науковими програмами та планами, визначено об'єкт і предмет дослідження, його мету і завдання, з'ясовано наукову новизну, теоретичне й практичне значення одержаних результатів і форми їх апробації, окреслено структуру дисертаційної праці.

У **першому розділі** „*Теоретичні засади дослідження дієслівних предикатів інтерперсональних відношень*” описано головні напрями вивчення семантичної структури речення, основні класифікації семантичних типів дієслівних предикатів, валентність як семантико-синтаксичну категорію дієслова, визначено критерії виділення інтерперсональних дієслів та їх роль у створенні МОВ у реченні, представлено класифікацію інтерперсональних дієслів за лексико-граматичною та оцінною семантикою.

Семантична структура речення визначається як систему відношень між предикатом і його актантами, тобто відношень між процесами та їх реальними учасниками. Такі думки знаходимо в працях Н.М.Арват, В.А.Белошапкової, В.В.Богданова, В.Г.Гака, І.Р.Вихованця, Н.Л.Іваницької, С.Д.Кацнельсона, Т.П.Ломтева, О.І.Москальської, І.П.Сусова та інших провідних вчених з досліджень семантичного синтаксису. Як першочергове завдання семантичного аналізу речення висувається виявлення актантів усіх предикатних лексем. Структурна схема речення зазвичай будується з урахуванням потенційно-сполучувальних властивостей дієслова, вжитого в ролі предиката. Таким чином, синтаксичну і семантичну структури речень характеризує дотримання правил, що визначаються валентністю дієслова, якому належить головна роль у семантико-синтаксичній організації речення. Незважаючи на те, що основні питання теорії валентності й досі залишаються дискусійними, саме завдяки їй уточнено поняття перехідності і керування, членів речення, синтаксичної обов'язковості і факультативності, розроблено принципи типології дієслів і речень, а також розв'язано проблеми більш загального порядку – досліджено співвідношення планів змісту і вираження в мові.

Семантична класифікація дієслів відношення базується на здобутках таких відомих мовознавців, як Л.Г.Бабенко, Л.В.Васильєва, І.Р.Вихованця, О.М.Вольф, Р.М.Гайсиної, В.Г.Гака, Е.В.Кузнецової, О.І.Леути, Г.О.Пірус, В.М.Русанівського, які досліджували семантичні групи дієслів відношення, стану, оцінки, мовлення, інтелектуальної дії тощо. Основними критеріями виділення групи предикатів інтерперсональних відношень стали: формальний, ситуативно обумовлений та функціонально-семантичний. Основою першого критерію є формальна відповідність висловлення реченню з його парцельованими сегментами, оскільки форма висловлення повинна співвідноситися зі змістом, що характеризується семантичною достатністю для вираження міжособистісних відношень. Ситуативно зумовлений критерій означає

співвіднесеність дієслівних предикатів з типовою ситуацією (ТС) МОВ, яка є багаторазовим відображенням у свідомості мовця фрагмента об'єктивної дійсності, що визначається мовленнєвими, емоційними, інтелектуальними, поведінковими, моторними відношеннями, установленими між людьми в процесі їх взаємодії. Семантичний критерій характеризується наявністю у значенні дієслівного предиката синсемантичного компонента „мати/виявляти певне ставлення до кого-небудь”, заданого семантикою екстралінгвістичної ситуації міжособистісних відношень.

Ситуація МОВ презентує ситуацію-відношення між суб'єктами-особами: *Батько любив сина і наодинці був з ним ласкавий* (А.Головко); змішану ситуацію, описувану висловленнями, які містять групу предикатів інтерперсональних відношень: *Він нас вітає, робить нам кніксен та кілька компліментів* (М. Хвильовий). Таким чином, ситуація інтерперсональних відношень – складний денотат. Це фрагмент об'єктивної дійсності, зафіксований у свідомості мовця, де не тільки позначається сукупність суб'єктів комунікації, але й передається координація, відношення учасників ситуації, представленої щонайменше двома особами.

Семантичний тип групи інтерперсональних дієслівних предикатів становить центральну частину пропозиції висловлень, які описують типову ситуацію МОВ. Він відображений у свідомості мовця як факт об'єктивної дійсності, що означає мовленнєві, емоційні, інтелектуальні, каузативні та рухові (моторні) взаємовідношення учасників ситуації.

Зважаючи на той факт, що в основі функціонально-семантичних груп інтерперсональних предикатів лежить категоріально-лексична семантика дієслів, які виражають міжособистісні відношення, до цієї групи правомірно віднести модусні, каузативні та дієслова переміщення.

Модусні дієслова виражають чуттєві та емоційні відчуття, інтелектуальну діяльність людини, її психічний стан. Їх семантика пов'язана з назвою діяльності, за допомогою якої фіксується факт інтелектуальної дії чи стану суб'єкта, спричиненого іншим суб'єктом, що в граматичній структурі речення залежить від правобічного валентно обов'язкового компонента. Завдяки цьому модусні дієслова мають пропозитивну семантику, оскільки об'єкту валентність заміщують переважно предикативні синтаксеми, які є валентно відкритими для субстантивів, що виконують роль суб'єктів вторинної предикації. Пропозитивна семантика модусних дієслів пов'язана з назвою діяльності, що існує незалежно від ставлення до неї суб'єкта первинної ситуації, але яка залежить від семантики цих дієслів: *Була **послухала тебе**, коли не бачила її сліз* (М.Стельмах).

За значенням виділено такі лексико-семантичні групи модусних дієслів: 1) дієслова почуттів, які виражають емоційно-оцінне ставлення одного суб'єкта до іншого (*любити, поважати, зважати, ненавидіти, нехтувати, хвилюватися*); 2) дієслова мовлення (*казати, розповідати, переповідати, питати*), 3) дієслова поведінки (*вітатися, обніматися, обурюватися, цілуватися*); 4) дієслова слуху (*чути, вловлювати, вслухатися*); 5) дієслова сприймання (*відчувати, сприймати,*

перейматися, вловлювати, здаватися); 6) дієслова мислення (*думати, пам'ятати, згадувати, здогадуватися, вважати, знати, розуміти*); 7) дієслова очікування (*ждати, чекати, дожидати, дожидатися, очікувати*).

Аналізовані в роботі інтерперсональні дієслова широко представлені в каузативних структурах, виражаючи каузативну ситуацію. Каузативність становить особливий спосіб відображення об'єктивної дійсності, основний зміст якої полягає в спонуканні суб'єкта до певної дії чи зміни стану об'єкта: *Ничипір Сніп не дозволяв своїм хлопцям марнувати час* (М.Зарудний); *Ярина насилу вмовила батька розшукати Бойчука* (Я.Баш).

Семантико-синтаксична структура речення, утворена за допомогою каузативних дієслів, значною мірою залежить від їх семантики, яка впливає на морфологічне вираження валентно залежних предикативних синтаксем і на семантичну організацію речення.

До інтерперсональних дієслівних предикатів (ДП) віднесено також дієслова переміщення, що виражають абстрактну семантичну категорію „характер міжсуб'єктного руху”: рухатися разом з ким-небудь, рухатися назустріч комусь, рухатися від когось, рухатися назустріч один одному, рухатися один від одного, наприклад: *Він, заточуючись, іде з нею до лави, садовить Мар'яну біля себе* (М.Стельмах). В елементарному простому реченні власне-локативні ДП відкривають дві позиції субстанційних синтаксем: позицію суб'єктів локативного стану і позицію локатива. Процесуально-локативні дієслова вказують на зміну стану суб'єкта і спрямування динамічних змін на іншого суб'єкта: *Стах легко підняв Оксану над ворітцями, притулив до себе* (М.Стельмах). Інтерперсональні дієслова переміщення, виступаючи в значенні „пересуватися”, вимагають двох обов'язкових суб'єктних актантів, а також локатива, що вказує напрямок руху, та інструмента (способу) переміщення, наприклад: *Никифор Бичок був приставлений до перевозу. На човні переплавляв людей з одного берега на другий* (Є.Гуцало).

Інтерперсональним дієсловам властива темпоральна ознака (ознака дуративності). Вони можуть бути: а) процесуальними: *Він забігав, як мокре мишеня, дивлячись то у вікна, то посовуючи стільця, чи він ще міцно держиться, вже не словами, а жестами переконував тітку припинити лиху мову* (М.Рудь); і б) непроцесуальними: *Сон років чи байдужість приспали його! – розгнівався на когось Діденко* (М. Стельмах). Значення позачасовості в певному контексті мають інтерперсональні дієслова типу *дружити, любити, ненавидіти, поважати, гніватися, подобатися* тощо.

Найзагальніша абстрактна сема, що виражає міжособистісні відношення і передається групою предикатів „ставитися до кого-небудь”, завжди сполучається з конкретною семою у складі семіми. Тому більшість інтерперсональних ДП – це невласне релятивні лексичні одиниці, у значенні яких поєднуються два різних типи домінантних сем – відносних і невідносних. Класифікація, котра базується на інших семантичних компонентах, є допоміжною і характеризує групу предикатів

інтерперсональних відношень з лексико-граматичного та аксіологічного боку, що дає змогу віднести окреслену групу дієслів до одного функціонально-семантичного класу.

За лексико-граматичною семантикою інтерперсональні дієслова поділено на дві групи: 1) дієслова, що виражають відношення без вказівки на його подальший розвиток, і 2) дієслова, які передають ситуацію МОВ у розвитку. Дієслова першої групи названо статальними (від грец. *statos* – нерухомий). Вони виражають внутрішній рух, буттєвість відношення зі значенням „бути в ситуації МОВ”. Другу групу ДП відносимо до акціональних (від лат. *actio* - дія). Вони позначають становлення некаузованого відношення зі значенням „вступати/не вступати в ситуацію МОВ” або становлення каузативного відношення зі значенням „уводити/ввести в ситуацію МОВ”. На динаміку відношень впливає видова семантика інтерперсональних дієслів, а також їх формальні видові показники: префікс, суфікс, префікс + суфікс, що відповідає трьом способам словотвору – префіксальному, суфіксальному та префіксально-суфіксальному.

Інтерперсональні ДП типу *дружити, товаришувати, любити, ненавидіти, турбуватися, піклуватися, радіти* в складі аналізованих висловлень виражають значення „бути в ситуації МОВ”, наприклад: *Товаришував Марко тільки з Аркадієм* (О.Копиленко); *Мар’яна радіє разом з Дмитром, ніяково всміхається* (М.Стельмах).

Акціональні дієслова позначають динаміку МОВ і означають: а) становлення некаузованого відношення зі значенням „уступати/вступити в ситуацію МОВ” (дієслова *закохатися, спрацюватися, потурбуватися, повірити, помиритися, зустрітися, пожартувати, потоваришувати, поріднитися* тощо): *Після вечери парубок подякував господині, попросився з нею і Павликом і, згинаючись у дверях, вийшов на подвір’ячко* (М.Стельмах); *Марко, заповнений своїми мріями, тільки вислухав Антона, нічого не сказавши* (Н. Рибак); б) становлення каузативного відношення зі значенням „уводити/увести в ситуацію МОВ” (дієслова *нагримати, помирити, познайомити, порадити* тощо): *З Кірою Вова майже посварився, і вони взаємно уникали бесід і зустрічей* (О.Копиленко); *Василь Іванович помириє Мотрону Іванівну з чоловіком* (Ю.Яновський).

Інтерперсональні дієслова характеризуються: 1) за автономною семантикою стативності, пейоративності та комутативності. Ці значення інтерперсональних дієслів нашаровуються на денотативні семи, що мають об’єктивний зміст, зумовлений ознаками денотата, і входять до компонентного складу дієслова як автономні. Вони суттєво не змінюють денотативну семантику інтерперсональних ДП, а лише відображають суб’єктивну характеристику денотата, його емоційну оцінку. Сема стативності виражає задоволення певним процесом (дієслова *набалакатися, наговоритися, назнуцатися, награтися, напроситися, наобніматися, націлуватися*): *Степанида назнуцалася з Тамари, як хотіла* (О.Копиленко); *Даруйте, Мар’яно, що я сам напросився до вас у гості* (М.Стельмах). Сема пейоративності означає несхвальність наслідків певних міжособистісних відношень (дієслова *добалакатися, догратися, додуматися, допитися, дожитися* тощо): *Батько з*

сином **добалакалися** до того, що геть **розсварилися** (К.Гордієнко); Це ж треба було **додуматися** таке **бовкнути** дівчині (М.Стельмах). Сема комітативності надає інтерперсональним ДП додаткового супровідного значення (дієслова *підбадьорювати, нахвалювати, піддакувати, підігравати* тощо: *Мик-Мик нахвалював хлопців, а ті старалися ще дужче* (А.Дімаров); *Андрій Данилович піддакував Софії, намагався скерувати розмову у потрібне йому русло* (П.Гуріненко);

2) за якісно-оцінною семантикою. Описуючи міжособистісні відношення, інтерперсональні ДП дають їм позитивну чи негативну оцінку. За цією ознакою їх поділено на дві групи: 1) інтерперсональні ДП позитивного ставлення та 2) інтерперсональні ДП негативного ставлення. До першої групи належать дієслова *вірити, довіряти, дякувати, обожнювати, любити, піклуватися, жаліти, турбуватися, побиватися, скучити* тощо. Вони виражають позитивне ставлення одного суб'єкта до іншого, при цьому завжди позитивно характеризуючи дію чи стан суб'єкта основної пропозиції незалежно від дії чи стану іншого суб'єкта, наприклад: *Арсен намагався втішити, розрадити* хлопця (В.Малик,); *Аркадій любив Марка за його здібності, ставився до нього чутливо* (О.Копиленко). Позитивне ставлення одного суб'єкта до іншого може підсилюватися прислівниками чи прикметниками з позитивними конотаціями: *Всі вже про його горе і щиро співчували йому і Гюро* (В.Малик,); *Вона була безмежно вдячна козакові і намагалася хоч чим-небудь допомогти в його безрадісному житті* (В.Малик); *Вона несподівано зупинила його ніжним доторком плеча* (П.Гуріненко).

Негативне ставлення репрезентовано інтерперсональними ДП *виганяти, ворогувати, глумитися, загрожувати, заздрити, зневажати, знуцатися, зраджувати, насміхатися, ненавидіти, підозрювати* тощо: *Безперечно, Радивон загрожував найбільш Павлюкові, проте короткі руки* (К.Гордієнко); *На вулиці з її убогого одягу насміхалися багатіші дівчата* (М.Стельмах); *Він пригрозив Гамідові кулаком* (В.Малик). Негативні відношення між суб'єктами можуть передаватися також за допомогою прислівників, які надають негативного забарвлення певним діям чи процесам: *Аркадій з огидою відштовхнув Яшу і назустріч учительці* (О.Копиленко, с.231); *Теця й на неї дивилася чортом* (А.Дімаров).

Таким чином, семантичний тип дієслівних предикатів МОВ є центральною частиною пропозиції висловлень, що описують ТС МОВ, – відображений у свідомості мовця факт об'єктивної дійсності, який репрезентує мовленнєві, емоційні, каузативні, інтелектуальні і пов'язані з переміщенням (моторні) взаємовідношення учасників ситуації.

У другому розділі „Функціонально-семантична характеристика речень з інтерперсональними дієслівними предикатами” охарактеризовано семантико-синтаксичну структуру висловлень з інтерперсональними дієсловами, описано семантичні функції, мовне вираження суб'єкта та об'єкта, валентно пов'язаних з інтерперсональними дієсловами, способи мовного вираження емпатії в ситуаціях МОВ.

Ураховуючи семантику інтерперсональних дієслів, було виділено п'ять типових ситуацій МОВ: каузативну, інтелектуальну, мовленнєву, емотивну і моторну. Семантико-синтаксична структура речень, які презентують ці ситуації, послідовно двосуб'єктна, оскільки виділена функціонально-семантична група (ФСГ) інтерперсональних дієслів створює поліпропозитивну ситуацію, де відображаються події чи стани і виділяються учасники цих подій. Кожна з зазначених ситуацій МОВ має своє семантичне прочитання. Так, для речень, утворених каузативними дієсловами (*наказати, змушувати, допомагати, доручати, радити, пропонувати вмивати, одягати, нагинати, посадити, покласти, нагодувати, захопити, засмутити, звеселити, зупинити, доглядати, опікуватися* тощо), характерним є значення прогнозованої дії. Головне дієслово завжди виражає активну дію свого суб'єкта, а семантика вторинної пропозиції залежить від морфологічного вираження валентно залежних синтаксем, наприклад: *Ми наказали нашій бабусі зробити нам вечерю і зустріти нас на порозі своєї хати* (М. Хвильовий); *Василь Іванович помири́в Мотрону Іванівну з чоловіком* (Ю.Яновський).

Емотивна типова ситуація міжособистісних відношень репрезентує багаторазове відображення у свідомості мовця факту емоційних людських взаємозв'язків, за допомогою яких і формуються міжособистісні відношення. Центр пропозиції висловлювань, що передають емоційну типову ситуацію МОВ, становлять емотивні ДП (*любити, кохати, хвилюватися, боятися, лякатися, заздрити, гніватися, гнівити, обожнювати, насміхатися, висміювати, ненавидіти, непокоїтись, турбуватися, піклуватися, пишатися, ревнувати* тощо), які виражають емоційний стан суб'єкта, його становлення, емоційний вплив, вияв емоцій щодо іншої особи чи за рахунок впливу однієї особи на стан іншої тощо, наприклад: *Вона злякалася, що в цьому вирі передчасно втратить Андрія і більше ніколи не побачить його* (П.Загребельний); *Пані трохи недолюблювала цих новоспечених фонів, вважала їх вискочками, може, це тільки й не давало розгулятися її гніву* (О. Гончар).

Семантико-синтаксична структура речень з інтерперсональними дієсловами мовлення двосуб'єктна. Дієслівний предикат зі значенням спілкування вимагає двох облігаторних актантів: того, хто передає інформацію, і того, хто її сприймає, тобто учасників мовленнєвої ситуації: *Не на Вкраїні, а далеко, Аж за Уралом, за Елеком Старий недобиток варнак Мені розказував отак Про сю криницю москалеву* (Т.Шевченко). Характерною ознакою цієї групи дієслів є семи агентивності та адресованості, які становлять сему персональності, що актуалізує інтерперсональне значення інформативних ДП. Дієслова мовлення містять також сему спрямованості впливу, яка маркується ідентифікаторами каузативного зв'язку: - *Ви ще молокосос мене вчити!* – *верескнув Пряхов.* – *Я доповім про вас командиру полка* (П.Загребельний); *Уляна відраджувала матір, щоб не сватали Орини* (К.Гордієнко).

Типову інтелектуальну ситуацію МОВ створюють ДП зі значенням сприйняття, відчуття, мислення, розуміння, зіставлення, вибору, психічного стану (*відчувати, прислухатися, чути,*

бачити, усвідомлювати, розуміти, цікавити, цікавитися, думати, згадувати, пам'ятати, забувати, уявляти, слухати, перейматися, питати тощо). Речення з інтерперсональними дієсловами мислення передають інформацію про те чи інше уявлення інтелектуального потенціалу людини, а також адресоване відношення і ставлення суб'єкта думки до іншого суб'єкта. Основний зміст таких висловлень – зверненість думки суб'єкта до адресата або адресована частотність дій, узагальнена дієсловами, що виражають мисленнєві операції. Дієслова цієї ФСГ обов'язково передбачають двох учасників ситуації – суб'єкта-агенса і суб'єкта-адресата: *Кажан, мабуть, уже не чекав бачити таким свого приятеля й змішався* (М.Хвильовий); *Ганя слухала матір* (Є.Гуцало); *Дівчата сприйняли Максимову появу у вагоні як закономірне явище* (Л. Романчук).

Інтерперсональні предикати інтелектуальної діяльності утворюють двокомпонентні структури. Денотатом об'єкта інтелектуального процесу виступає конкретна особа, на яку поширюється відповідна дія. Семантична структура речень, утворених інтерперсональними предикатами інтелектуальної дії, репрезентована у вигляді відношення між двома суб'єктами – агенсом і пацієнсом. Відповідні речення характеризуються номінативно-акузативною структурою. Вони формуються на базі формально виражених суб'єкта та агентивного об'єкта інтелектуальної дії, наприклад: *Пронизливими очима **Омельян** просвічує Терентія* (М.Стельмах); *Одна тільки **Юлька** розуміла і підтримувала її* (Л. Романчук).

Ситуацію, описувану реченнями, центром яких є дієслівні предикати суб'єктного переміщення, названо моторною типовою ситуацією (ТС) міжособистісних відношень. Моторна ТС МОВ становить собою багатократне відображення у свідомості мовців факту здійснення міжособистісного контакту через переміщення суб'єктів стосовно один одного: наближення до когось, віддалення від когось, відхід від когось, привезення чи відвезення когось тощо. Наприклад: *З кожним кроком **Череватько** наближався до Софії* (Л.Романчук); *Та не пройшли вони і трьох кроків, як їм назустріч хтось пішов* (М.Хвильовий).

Просторова семантика інтерперсональних дієслів уключає значення суб'єкта і партнера (партнерів) дії, локативний аргумент, який позначає місце знаходження, шлях руху або вихідний і кінцевий його пункти, а також інструментальний аргумент, що вказує за допомогою чого, яким способом здійснюється дія. Наприклад: *Я тебе духом перехоплю човном на той бік* (М.Коцюбинський).

Ураховуючи основні синтагматичні компоненти, у ДП інтерперсональних відношень виділяємо такі семантичні функції: 1) двосуб'єктні, 2) суб'єктно-об'єктні, 3) суб'єктно-об'єктно-мотивовані, 4) каузаторно-об'єктні, 5) двосуб'єктно-деліберативні, 6) суб'єктно-об'єктно-каузаторні. Залежно від другорядних синтагматичних компонентів у ДП МОВ виділяємо фактивні, адресатні, інструментальні, мотиваційні та локативні семантичні функції.

Ситуація МОВ, зумовлена поведінкою однієї особи стосовно іншої, формується інтерперсональними предикатами зі значенням поведінки – позитивного чи негативного ставлення однієї особи стосовно іншої. Поведінка особи чи осіб розуміється нами як сукупність учинків і дій кого-небудь, що відповідають або не відповідають ustalеним нормам внутрішнього порядку. Серед функціонально-семантичного типу інтерперсональних предикатів поведінки виділяємо дев'ять груп предикатів, що виражають відношення:

1) доброзичливих стосунків між суб'єктами: *Я вже й кажу йому, не бійся ти ніжності своєї і любов свою до мене **не тамуй*** (М.Зарудний); *Вони всі троє знали його, **захоплювались** ним, **любили*** (О.Гончар);

2) взаємовідношень довіри між суб'єктами: *Подрузі найближчій, Ганнусі з птахоферми, тільки й **довірилась** з листом* (О.Гончар); *В кожному її слові він **відчував щирість, правдивість*** (Ю.Мушкетик); *Ми з вами, Павле Оверковичу, завжди **зрозуміємо один одного*** (П.Гуріненко);

3) подружніх, сімейних стосунків між особами: *На всеїдній у неділю вона **спарувалась** з сліпим своїм* (Т.Шевченко); *Софія **обняла** чоловіка за плечі, **притулилася** щокою до грудей* (Л.Романчук);

4) опіки однієї особи над іншою: *А коло дитини так і пада, ніби мати; В будень і в неділю **Головоньку йому змиє, Й сорочечку білу** Що день божий **надіває*** (Т.Шевченко); *Решетняк і Шаміль, знаючи, що мене ще не зовсім відпустило після контузії, **оберігають**, як можуть, мою персону, **заступають** від вартових*(О. Гончар);

5) байдужого ставлення однієї особи до іншої: *Та Магазаник **не зважав ні на її слова, ні на погляд*** (М.Стельмах); *Янка ніскілечки **не співчувала** Магді і байдуже дивилася на страждання суперниці* (П.Гуріненко);

6) глумливого ставлення однієї особи до іншої, унаслідок чого особа впливу зазнає знущань, принижень, пригнічень: *Отаке-то на сім світі **Роблять** людям люди! Того **в'язуть**, того **ріжуть**, Той сам себе **губить*** (Т.Шевченко); *А він там уже або **поб'ється** з кимось, або, перепитий, в грязюці **валяється*** (О. Гончар);

7) аморальної поведінки особи, що негативно впливає на долю іншої особи: - *Її коханий чоловік, її Ігор **зрадив**, - все ще не могла повірити* Софія (Л. Романчук); - *Тату, **оббрехав** мене хтось* (О. Гончар);

8) нещирої, ворожої поведінки однієї особи (осіб) стосовно іншої: *Янка ніскілечки **не співчувала** Магді і байдуже дивилася на страждання суперниці* (П.Гуріненко);

9) невірноваженої поведінки: *Посмутнів і Данило, бо ж справді **Ступач** нетерпляче очікував і його помилок та й без них **клював, наче кібець*** (М.Стельмах).

На підставі аналізу основних синтагматичних сем інтерперсональних ДП, виділено такі їх групи:

1) двосуб'єктні ДП міжособистісних відношень, у вираженні яких обидва учасники однаково активні: *Та інколи Марко й Аркадій сварилися з таким запалом, що стиснуті кулаки готові були до бійки* (О.Копиленко);

2) суб'єктно-об'єктні ДП МОВ виражають відношення, спрямоване від одного суб'єкта на інший, що на формально-граматичному рівні кваліфікується як об'єкт відношення: *Юхим зразу ж і загадав жінці лагодити вечерю* (А.Головко);

3) суб'єктно-об'єктно-мотивовані ДП інтерперсональних відношень, які виникають між суб'єктами – учасниками ситуації і мають певну мотивацію: *Всюди мене радо зустрічали, бо я приносив людям пісню і веселий жарт* (В.Малик); *Антін був старший, тому звук ставитись до Марка зверхньо* (Натан Рибак);

4) каузаторно-об'єктні ДП інтерперсональних відношень: *Його ні засмутив, ні стривожив її раптовий від'їзд: був навіть радий* (А. Дімаров); *Андрія Даниловича вивів із задуми жіночий голос* (П.Гуріненко);

5) двосуб'єктно-деліберативні ДП інтерперсональних відношень (сема делібератива вказує на зміст відношення): *Сиділи вечорами з Домною Данилівною і так і сяк мудрували, план майбутньої садиби вимальовуючи* (А.Дімаров); *Юлька захопилася живою бесідою з Василем* (Л. Романчук);

6) суб'єктно-об'єктно-каузаторні ДП інтерперсональних відношень. Суб'єкт є каузатором дій і вчинків, які складають зміст інтерперсональних відношень між суб'єктом-каузатором і каузативним суб'єктом: *Відігнавши остаточно сон, Кіра взяла батька за руку і посадила на диван* (О.Копиленко).

Ураховуючи другорядні семи, серед дієслівних предикатів МОВ виділено:

1) фактивні (дієслова *об'єднуватися, гуртуватися, блокуватися, розлучатися, розпадатися* тощо): *Треба тісніше об'єднатися бідноті з батраками* (А.Головко). Другорядна сема фактив є номінативним визначником виділених інтерперсональних дієслів: за об'єднання утворилась чи може утворитися певна група людей за спільними інтересами;

2) адресатні (дієслова *звертатися, повідомляти, розповідати, шепнути* тощо): *Обережніше, ще під машину втрапиш! – зукнула їй Аліна назустріч, хоч дочка й не могла її почути* (А. Дімаров);

3) інструментальні (дієслова *переглядатися, пересміхуватися, перемовлятися, передражнювати* тощо): *Артем додому не забіг. Тільки шпурнув свиту через тин у двір. Та біля воріт з Остапом перемовилися* (А.Головко);

4) мотиваційні (дієслова *незлюбити, ненавидіти, поважати, цінувати* тощо): *Дівчата міркували: чи не тому Тихін прихильний до Саньки, що вона його в біді рятувала* (К.Гордієнко); *Я ціную шляхтича по битвах та героїчних вчинках* (І.Нечуй-Левицький);

5) локативні (дієслова *віддалитися, носити, йти, їхати тощо*): *Доктора Міщенка ми, не спускаючи з плечей, цілу ніч **носили з мітингу на мітинг*** (Ю.Смолич); *Ми вже **звернули** були з Великого шляху **на путівець*** (А.Головко).

Оскільки семантико-синтаксична структура речень з інтерперсональними дієсловами характеризується двосуб'єктністю, в роботі проаналізовано семантичні функції та способи вираження суб'єкта й об'єкта.

У лексико-семантичному плані суб'єкт у складі аналізованих речень може бути: агентивним: ***Ольга Павлівна** допомогла **Інесі** вдягтися* (Ю.Збанацький); ***Він** тримав її в руках міцно, безцеремонно, вона й не противилась тому* (Г.Тютюнник); та експерієнсивним: *Як міг, я намагався **втішити** жінку* (В.Малик); *Хіба ти не догадуєшся, не бачиш, не чуєш, як я **вмираю за тобою*** (М.Стельмах).

Аналізуючи суб'єктні позиції у пропозиції висловлень, що описують ситуацію МОВ, виділено суб'єкти мовленнєвого контакту, оцінного, емоційного та інтелектуального відношення: ***Хлопчаки** сказали йому про **Марійчине** одруження* (Ю.Мушкетик) – суб'єкт мовленнєвого контакту; ***Всі ми, Марино** Василівно, **схвалюємо** ваш вибір і бажаємо вам щасливої зустрічі з ним* (П.Гандзюга) – суб'єкт оцінного відношення; *Як я тепер **ненавиділа** художника! Боже мій, як я його **ненавиділа*** (М.Хвильовий) – суб'єкт емоційного відношення; *Про що **думала** **Надійка** в цю мить? Про дивні запитання **Івана** Поліщука й **чіткі** відповіді **вчителя*** (П. Мах) – суб'єкт інтелектуального відношення.

Сема суб'єктності разом з категоріальною семою відношення в семантичному змісті ДП впливає і на конструктивно-синтаксичне функціонування інтерперсонального дієслова. Особові форми дієслова МОВ уключають до свого складу поряд із семою суб'єктності диференційовані семи адресантності, адресності і відстороненості: ***Арсен** зловив себе на думці, що **він** **заздрить** **Якубові*** (В.Малик) – особова форма інтерперсонального предиката *заздрить* означає адресність. Диференційована сема адресантності ДП МОВ впливає на вибір дієсловом форми третьої особи однини; ***Арсен** переконався, що **Момчил** і його **друзі** **не затівають** проти них нічого злого* (В.Малик) – диференційована сема відстороненості в семантиці інтерперсонального предиката *не затівають*, прогнозує форму третьої особи множини; ***Даремно** **ти** **вступаєшся** за нього, **ефенді*** (В.Малик) – диференційована сема адресатності визначає формоутворення інтерперсонального дієслова *вступаєшся*, а саме: форму другої особи однини.

Серед семантичних функцій антропоморфного об'єкта у висловленнях, що передають типову ситуацію МОВ, виділено: **пацієнтив** – характеризує семантику аргумента-істоти як об'єкта відношення: *Ну, а мама, звичайно, лежала на ліжку в сусідній кімнаті, слухала все це і **сердилася** на **tata*** (С.Зорян); **перцептив** – описує семантику аргумента-істоти, що є об'єктом фізіологічного або психічного стану: *Тоня, оця вертуха, оця смаглявка, це вона була й тут **причинницею** духовних його*

*розбентежень, вона **виповнила його** новим, ні з чим не зрівняним **почуттям*** (О.Гончар); **медіатив** – кваліфікує об'єктний суб'єкт як засіб: *Він нагло **скористався нею**, її довірою, її коханням* (Л.Романчук); **ономасиатив** – характеризує семантему аргумента як ім'я, назву, прізвисько: *Я **назвала сина Арсенчиком**, на честь діда* (Л.Романчук); **результатив** – описує семантику об'єкта, що є результатом дії ДП МОВ: *Після другої пречистої Карпо **повінчався з Мотрею*** (І.Нечуй-Левицький).

На основі поданого аналізу доходимо висновку, що способи вираження об'єкта подібні до способів вираження суб'єкта, різняться вони тільки функціонально й позиційно. Об'єкт у висловленнях, що передають ситуацію МОВ, – це конкретна особа, з якою пов'язане певне ставлення суб'єкта.

Дослідження парадигматики та синтагматики ДП інтерперсональних відношень свідчать про наявність емпатії в аналізованих висловленнях. Термін емпатія означає ідентифікацію мовця з учасником чи об'єктом повідомлюваного, виклад інформації з певної точки зору. Емпатія може варіюватися від об'єктивного викладу інформації (нуля) до абсолютного співпаданя точок зору мовця й учасника комунікативної ситуації: *Години зо дві надзвичайні події **обговорювалися і пересуджувалися в родинному колі*** (Ю.Смолич) – емпатія нульова; *Хто дійсно **співчував Орині, так це дід Савка*** (К.Гордієнко) – ідентифікація з Ориною;

Здатність людини сприймати навколишню дійсність з точки зору іншої людини впливає на вибір мовних засобів. У зв'язку з цим у роботі виділено такі мовні засоби вираження емпатії 1) сукупний суб'єкт, виражений іменниковими відмінковими формами: *Надумали **ми з друзями втекти в степи*** (В.Малик); 2) суб'єкт, виражений зворотним займенником *себе*: ***Вона мене до себе жити кличе*** (Леся Українка); 3) суб'єкт, виражений присвійним займенником: *Кожний з батьків **учнів старших класів мав підстави підозрівати свого сина*** (Ю.Смолич); 4) порядок слів у реченні: ***Андрій здоровкається з Варварою*** (М.Хвильовий) – ідентифікація з *Андрієм*, а не з *Варварою*; 5) вираження суб'єкта чи об'єкта МОВ іменником власної назви: ***Миколу взяла досада, що мати хвалить Варку, а не ту дівчину, що недавно брала воду у березі*** (І.Нечуй-Левицький).

Явище емпатії безпосередньо пов'язане з особистістю, особистісними контактами, з проблемами мовленнєвої діяльності, з перспективою розгортання комунікативного синтаксису.

ВИСНОВКИ

Основний підсумок дисертаційного дослідження полягає у виявленні і описі структурних схем і типових значень речень з інтерперсональними дієсловами в сучасній українській літературній мові, що не дістали на сьогодні ґрунтовного висвітлення в лінгвістичній літературі.

Семантико-синтаксична структура конструкцій з інтерперсональними дієслівними предикатами належить до поліпропозитивних. Вона вміщує первинну і вторинну предикації, що виражається у ставленні одного суб'єкта до іншого. Семантична структура пропозиції

міжособистісних відношень складається з групи дієслівних предикатів інтерперсональних відношень та актантів, які реалізують свої семантичні функції, прогнозовані семантикою ДП. Конструктивним центром речень, які описують ситуацію МОВ, є інтерперсональні дієслівні предикати, які, формуючи семантико-синтаксичну структуру елементарного речення, вимагають, як мінімум, двох облігаторних суб'єктних актантів: одного в позиції підмета, другого – в позиції додатка.

Мінімальна структура речення з інтерперсональними дієслівними предикатами – це така семантико-синтаксична одиниця, компоненти якої зумовлюються валентно обумовленими властивостями дієслівного предиката і за зразком якої утворюються мінімальні, але достатні в інформативному відношенні речення конкретної мови. Основні типи мінімальних реченневих структур, з одного боку, є базою для утворення структурних і семантичних моделей речення, компоненти яких мають на рівні семантико-синтаксичного моделювання речення відмінне морфолого-синтаксичне й лексико-семантичне вираження, а з іншого – становлять основу для формування похідних структур шляхом доповнення їх складу факультативними компонентами, зумовленими комунікативними потребами висловлення.

Семантичним інваріантом висловлень, що описують екстралінгвістичну ситуацію інтерперсональних відношень, є типова ситуація, яка виражає ці відношення. Типова ситуація МОВ є результатом багатократного відображення екстралінгвістичної ситуації у свідомості мовця. Вона описується висловленнями, утвореними групою предикатів інтерперсональних відношень і співвідноситься з пропозиційною структурою сигніфікативної ситуації як відношення загального до конкретного.

Вибір інтерперсональних відношень, що характеризуються особистісним характером комунікативної діяльності суб'єктів спілкування, які обмінюються один з одним знаннями, інтересами, уміннями, ціннісними орієнтаціями тощо, відображає антропоцентричний напрям дослідження. У семантиці дієслівних предикатів, здатних утворювати міжособистісні відношення, представлені інтерперсональні дії, пов'язані зі світоглядом, емоціями, емпатією, експресією носіїв мови, що певною мірою характеризує сутність української мовної особистості.

В основу виділення функціонально-семантичного класу (ФСК) дієслівних предикатів міжособистісних відношень покладено категоріально-лексичну семантику інтерперсональних дієслів, значення яких обмежується семою „відношення”, що означає вплив однієї особи на іншу, взаємне спілкування, ставлення, зв'язок між двома і більше суб'єктами. За категоріально-лексичною семантикою до групи інтерперсональних дієслів віднесено модусні, каузативні та дієслова суб'єктного переміщення.

Згідно з вербоцентричною теорією речення дієслівний предикат розглядається в роботі як виразник відношень у структурі речення, основний організатор пропозиційної структури й

номінатор відображуваної висловленням інтерперсональної ситуації. На понятійному рівні під семантичним типом дієслівного предиката МОВ розуміємо центральну частину пропозитивної структури висловлення, яке описує типову ситуацію МОВ, що ідентифікує каузативні, мовленнєві, емоційні, інтелектуальні та пов'язані з переміщенням (моторні) взаємовідношення учасників мовленнєвого спілкування.

Враховуючи ситуативні різновиди МОВ у пропонованій роботі подано дві класифікації семантичних типів дієслівних інтерперсональних предикатів залежно від категоріально-лексичної семантики дієслівного предиката та його лексико-граматичної й оцінної семантики.

Результатом основної класифікації стало визначення складу ФСК інтерперсональних дієслівних предикатів, що включає функціонально-семантичні групи, названі відповідно до релятивної диференційованої семи, якою характеризується значення дієслівного предиката. Виділено п'ять функціонально-семантичних підкласів інтерперсональних дієслівних предикатів: каузативні, мовленнєві, емотивні, інтелектуальні та моторні. У межах кожного підкласу виділено функціонально-семантичні групи.

Додаткову класифікацію інтерперсональних дієслівних предикатів проведено залежно від їх лексико-граматичної й оцінної семантики. Дієслівні предикати МОВ охарактеризовано за лексико-граматичною ознакою статуральності / акціональності, автономною семантикою, абстрактного семантичного компонента „спрямованість відношення”. Відповідно до визначених ознак було виділено статуральні/акціональні ДП; сатуритивні / пейоративні / комутативні ДП; перехідні / неперехідні (взаємо-зворотні, загальнозворотні) ДП; міжособистісні ДП позитивного / негативного відношення.

У ході дослідження семантико-синтаксичних моделей висловлень, які описують типові ситуації МОВ, встановлено, що облігаторними в їх пропозиційній структурі є позиція суб'єкта МОВ і позиція об'єкта МОВ. Це зумовлено змістом синсемантичної категоріально-лексичної ознаки „мати/виявляти певне ставлення до кого-небудь”, закладеної у значенні інтерперсонального дієслова і в семантиці висловлень, які передають ситуацію МОВ. Загальне значення суб'єкта в семантико-синтаксичній структурі висловлення (агентивний, експерієнсивний) конкретизується в його різновидах, що відповідають типу значення і формі вираження (суб'єкти різного типу відношень: оцінного, емоційного, раціонального, мовленнєвого контакту). Антропоморфний об'єкт у досліджуваних висловленнях представлений у таких семантичних функціях: пацієнтів, перцептив, медіатив, ономастив, результатив, бенефіціатив.

Викладені в роботі міркування щодо семантико-синтаксичних та формально-граматичних особливостей інтерперсональних дієслівних предикатів свідчать про доцільність виокремлення зазначеної групи, про наявність у їхньому значенні великого спектру ідентифікаційних та

диференційних ознак та про перспективність залучення запропонованих принципів при побудові класифікаційної сітки для інших семантико-синтаксичних та функціональних груп дієслів.

Основні положення дисертації викладено в таких публікаціях

1. Мартіна О.В. Міжособистісні предикати в семантико-синтаксичній структурі речення // Філологічні науки. - Кам'янець-Подільський, 2005. – Вип. IX. – С.537-546.
2. Мартіна О.В. Каузативна ситуація з інтерперсональними предикатами // Актуальні проблеми слов'янської філології. – Київ, 2005. – Вип. X. – С.125-133.
3. Мартіна О.В. Валентні особливості інтерперсональних дієслів та їх вплив на семантико-синтаксичну структуру речення // Серія педагогічна. - Кам'янець-Подільський, 2005. – Вип. 6. – С.106-111.
4. Мартіна О.В. Категоріально-лексична семантика інтерперсональних предикатів // Філологічні науки. – Кам'янець-Подільський, 2005. – Вип. XI. Т.1. – С. 102-113.
5. Мартіна О.В. Класифікація дієслівних інтерперсональних предикатів за лексико-граматичною семантикою // Серія педагогічна. - Кам'янець-Подільський, 2006. – Вип. 9. – С.96-100.
6. Мартіна О.В. Семантико-синтаксична структура речення з інтерперсональними предикатами мовлення // Філологічні науки. – Кам'янець-Подільський, 2006. – Вип. 12. – С.147-158.

АНОТАЦІЯ

Мартіна О.В. Семантико-синтаксична структура речення з інтерперсональними дієсловами. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.01 – українська мова. - Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, Київ, 2007.

Дисертацію присвячено семантико-функціональним аспектам дослідження структури речення з лексико-семантичною групою інтерперсональних дієслів у ролі основного предиката. Уперше в українському мовознавстві виділено в окрему лексико-семантичну групу інтерперсональні дієслова, які утворюють у висловленні типову ситуацію міжособистісних відношень. Комплексно описано семантичну своєрідність та граматичні особливості інтерперсональних дієслів, проаналізовано семантико-синтаксичну структуру речень з цією групою дієслів, встановлено корелятивні відношення між елементами семантичного і синтаксичного рівнів у конструкціях цього типу.

Перспективність дослідження полягає у можливості залучення одержаних результатів для комплексного аналізу одиниць семантичного синтаксису з позицій вербоцентризму, у поглибленні граматичної теорії шляхом встановлення граматичного статусу конструкцій з міжособистісними

дієсловами з позицій закономірностей взаємодії та взаємовпливу граматичних і лексичних значень досліджуваної функціонально-семантичної групи дієслів.

Ключові слова: інтерперсональні дієслова, інтерперсональні відношення, дієслівний предикат, міжособистісні відношення, типова ситуація, суб'єкт, об'єкт, відношення, модель речення, синтагматична сема, категоріально-лексична семантика, лексико-семантична група, структура речення.

АННОТАЦІЯ

Мартіна О.В. Семантико-синтаксическая структура глагола с интерперсональными глаголами. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.01 – украинский язык. – Национальный педагогический университет имени М.П.Драгоманова, Киев, 2007.

Диссертация посвящена семантико-функциональным аспектам исследования структуры предложения с лексико-семантической группой интерперсональных глаголов в роли главного предиката.

Впервые в украинском языке выделены в отдельную лексико-семантическую группу интерперсональные глаголы, которые формируют в высказывании ситуацию межличностных отношений, описаны семантические и грамматические особенности интерперсональных глаголов, проанализирована семантико-синтаксическая структура предложений с этой группой глаголов, установлены коррелятивные отношения между элементами семантического и синтаксического уровней в конструкциях данного типа.

Проведенное исследование представляет собой дальнейшую разработку проблем семантического синтаксиса с позиций вербоцентризма на примере глагольных предикатов интерперсональных отношений. Интерперсональные отношения, характеризующиеся личностным характером коммуникативной деятельности субъектов общения, личными особенностями взаимодействующих людей, обменивающихся друг с другом знаниями, умениями, интересами, ценностными ориентациями, отражает антропоцентрическую направленность исследования. В семантике анализируемых глаголов представлены интерперсональные действия, связанные с мировоззрением, эмоциями, экспрессией носителей языка, эмпатией, что в определенной степени характеризует содержание языковой личности.

В работе определены теоретические основы лингвистического анализа семантических типов глагольных предикатов межличностных отношений, сформулированы теоретические положения, послужившие базой для создания семантической типологии интерперсональных глаголов.

В основу функционально-семантической группы интерперсональных глагольных предикатов положена категориально-лексическая семантика, присуща этим глаголам, значение которых организуется семой “отношение”, обозначающей взаимное общение, взаимные действия.

Согласно вербоцентрической теории предложения глагольный предикат рассматривается в работе как выразитель отношений в структуре высказывания, описывающих типовую ситуацию межличностных отношений – многократно отображенный в сознании говорящего факт объективной действительности, обозначающий каузативные, речевые, эмоциональные, интеллектуальные и связанные с перемещением взаимоотношения участников речевого общения.

С учетом ситуативных разновидностей межличностных отношений проведены две классификации семантических типов интерперсональных глагольных предикатов в зависимости от категориальной и от лексико-грамматической семантики глаголов межличностных отношений. В результате основной классификации выделены пять функционально-семантических подклассов: каузативные, речевые, эмотивные, интеллектуальные и моторные (глаголы взаимного перемещения).

Дополнительная классификация интерперсональных глаголов проведена в зависимости от лексико-грамматической и оценочной семантики. Глагольные предикаты межличностных отношений охарактеризованы в зависимости от лексико-грамматического признака стательности/акциональности, автономной семантики. В соответствии с отмеченными признаками выделены стательные/акциональные глагольные предикаты; сативные/пейоративные/комитативные; переходные/непереходные глагольные предикаты.

В зависимости от семного состава своего значения интерперсональным глаголам присущи определенные семантические валентности, обозначаемые терминами семантических функций актантов. При учете основных синтагматических сем выделены двусубъектные, субъектно-объектно-мотивационные, двусубъектно-делиберативные, субъектно-объектно – каузаторные интерперсональные глаголы. При учете второстепенных синтагматических сем выделены фактитивные, инструментальные, мотивационные и локативные интерперсональные предикаты.

В результате исследования семантико-синтаксических моделей предложений, описывающих интерперсональные отношения, установлено, что облигаторными в их пропозициональной структуре являются позиции субъекта и позиция объекта межличностных отношений, что обусловлено содержанием синсемантического категориально-лексического признака “иметь /проявлять отношение к кому-либо”, заложенного в значении интерперсональных глаголов. Общее значение субъекта в семантико-синтаксической структуре высказываний – агентивный, экспериенсивный, конкретизируется в частных его разновидностях. Антропоморфный объект в

анализируемых предложениях представлен в семантических функциях пациентива, перцептива, медиатива, ономастива и результатива.

Ключевые слова: интерперсональные глаголы, интерперсональные отношения, глагольный предикат, межличностные отношения, типовая ситуация, субъект, объект, отношение, модель предложения, синтагматическая сема, категориально-лексическая семантика, лексико-семантическая группа, структура предложения.

SUMMARY

Martina O.V. Semantic-syntactic structure of the sentence with interpersonal verbs. – Manuscript.

Dissertation for the scientific degree of the Candidate of Philological sciences by the speciality 10.02.01 – Ukrainian language. – National Pedagogical University named after M.P.Dragomanov, Kyiv, 2007.

The thesis is devoted to semantic and syntactic aspects of the structure of sentence with lexical-semantic group of interpersonal verbs as predicates. Interpersonal verbs forming a typical situation of interpersonal relations have been singled out into a separate group. The semantic and grammatical peculiarities of interpersonal verbs are described, semantic and syntactic structure of sentence with these verbs were analyzed, correlative relations between elements of semantic and syntactic levels in constructions of this type are stated.

The research is perspective as it is possible to apply the results in complex analysis of semantic syntax units in terms of verbocentrism, to deepen the grammatical theory through stating the grammatical status of the constructions with interpersonal verbs due to the regularities and of interrelations between grammatical and lexical meaning of the functional-semantic group of the functional-semantic group of verbs in question.

Key words: interpersonal verbs, interpersonal relations, verbal predicate, typical situation, subject, object, relation, model of a sentence, syntagmatic seme, categorial-lexica semantics, lexico-semantic group, sentence structure.